

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Дипломна робота

магістра

з теми: **«ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ
ПОРУШЕННЯМИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ЗАКЛАДІ»**

Виконала:

студентка II курсу SoO2-M21z групи
спеціальності 016 Спеціальна освіта
за освітньо-професійною програмою
Спеціальна освіта (Олігофренопедагогіка)
Білобровець Світлана Олександрівна

Керівник: **Мельник Ж.В.**,

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри спеціальної та
інклюзивної освіти

Рецензент: **Вержиковська О.М.**,

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри психолого-медико-педагогічних
основ корекційної роботи

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ЗАКЛАДІ.....	9
1.1. Пізнавальна активність як основа формування уявлень у загальній та спеціальній психолого-педагогічній літературі.....	9
1.2. Особливості розвитку пізнавальної активності у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.....	14
1.3. Психолого-педагогічні умови формування пізнавальної активності молодших школярів з інтелектуальними порушеннями в інклюзивному закладі.....	19
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ЗАКЛАДІ (на прикладі досвіду роботи КНЗ «Кмитівська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат» Житомирської обласної ради).....	27
2.1. Цільове призначення комунального навчального закладу «Кмитівська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат» Житомирської обласної ради.....	27
2.2. Завдання і організація констатувального етапу дослідження.....	33
2.3. Аналіз результатів констатувального етапу дослідження.....	41
РОЗДІЛ 3. ЗМІСТ РОБОТИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ З ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В ЗАКЛАДІ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ.....	47

3.1. Методика формування пізнавальної активності молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку (на прикладі досвіду роботи КНЗ «Кмитівська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат»).....	47
3.2. Методичні рекомендації батькам та вчителям щодо розвитку пізнавальної активності молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку.....	59
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	71

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ООП – особливі освітні потреби;

КНЗ – комунальний навчальний заклад.

ПІ – інтелектуальні порушення.

ПІР – порушення інтелектуального розвитку.

ВСТУП

Актуальність теми. На сучасному етапі реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» й прагнення до європейських цінностей, орієнтовано на реалізацію сучасних концепцій освіти й потенційних можливостей кожної дитини та зумовило зміни щодо суспільного ставлення до осіб з порушеннями психофізичного розвитку. Міжнародні тенденції, проголошення Всесвітньої декларації прав людини, Конвенція про права дитини, державна політика в системі освіти надали кожній дитині гарантоване право на розвиток, виховання і навчання відповідно до своїх можливостей, зокрема учням з інтелектуальними порушеннями, отримати комплексну професійну підтримку в умовах інтелектуального дизонтогенезу [49].

Зміни, що стосуються контингенту спеціального закладу загальної середньої освіти у результаті зростання чисельності учнів з порушеннями інтелектуального розвитку, які донедавна не були включені в освітній простір, призвели до необхідності підсилення корекційної спрямованості педагогічного процесу з акцентом на пізнавальній діяльності такої категорії дітей.

Значний внесок у розвиток освітнього процесу в загальноосвітньому просторі для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня було зроблено вченими, в працях яких обґрунтовано та висвітлено основні напрями корекційно-розвивальної роботи (Г. Блеч, Л. Вавіна, А. Ватажина, О. Віннікова, І. Гладченко, Ю. Галецька, М. Кузьмицька, О. Маллер, М. Матвєєва, С. Миронова, О. Мякушко, М. Рейдибойм, В. Синьов, М. Супрун, С. Трикоз, К. Турчинська, О. Хохліна, Г. Цикото, О. Чеботарьова та ін.).

Отже, теоретичні аспекти проблеми вивчення особливостей формування пізнавальної активності молодших школярів з інтелектуальними

порушеннями в інклюзивному закладі, стає актуальною в теоретичному і практичному аспектах.

Аналіз практики в інклюзивних закладах з проблеми формування пізнавальної активності у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку показали, що в роботі спеціальних закладів освіти відсутня система цілеспрямованого керівництва процесом формування пізнавальної активності у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями, внаслідок чого здійснюється недостатній корекційний вплив на їхній розвиток. Зокрема, недостатній рівень вивчення її окремих теоретичних та практичних аспектів зумовили вибір теми дослідження: **«Формування пізнавальної активності молодших школярів з інтелектуальними порушеннями в інклюзивному закладі».**

Мета дослідження: вивчити шляхи формування пізнавальної активності молодших школярів з інтелектуальними порушеннями в інклюзивному закладі.

Відповідно до мети дослідження було визначено такі **завдання:**

1. Здійснити теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми дослідження та визначити стан розробленості питання щодо формування пізнавальної активності у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

2. Виявити стан та рівні сформованості уявлень про пізнавальну активність молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку.

3. Експериментально вивчити особливості формування пізнавальної активності молодших школярів з інтелектуальними порушеннями в інклюзивному закладі (на прикладі досвіду роботи КНЗ «Кмитівська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат» Житомирської обласної ради).

4. Сформулювати методичні рекомендації батькам та вчителям щодо розвитку пізнавальної активності молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Об'єкт дослідження: пізнавальна активність молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах спеціального закладу освіти.

Предмет дослідження: педагогічні умови формування пізнавальної активності молодших школярів з інтелектуальними порушеннями в інклюзивному закладі.

Методи дослідження: під час дослідження використано такі наукові методи, як теоретичний аналіз психолого-педагогічних літературних джерел з проблеми дослідження, бесіда, спостереження, тестування, анкетування, процедури якісної та кількісної обробки емпіричних даних.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що здійснено практичне вивчення особливостей формування пізнавальної активності молодших школярів з інтелектуальними порушеннями в інклюзивному закладі (на прикладі досвіду роботи КНЗ «Кмитівська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат» Житомирської обласної ради), зокрема охарактеризовано систему методів роботи, яку у своїй роботі використовує комунальний навчальний заклад, розроблено методичні рекомендації батькам та вчителям щодо розвитку пізнавальної активності молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку в інклюзивному закладі.

Дипломна робота магістра з теми дослідження: «Формування пізнавальної активності молодших школярів з інтелектуальними порушеннями в інклюзивному закладі» виконана на основі листа-замовлення комунального навчального закладу «Кмитівська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат» Житомирської обласної ради від 25.05.2022 р. № 01-20/66.

Експериментальне дослідження проводилось на базі комунального навчального закладу «Кмитівська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат» Житомирської обласної ради.

Дослідженням охоплено 14 учнів молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями 1-2 класів (1 клас – 9 учнів, 2 клас – 5 учнів)

комунального навчального закладу «Кмитівська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат» Житомирської обласної ради.

Структура роботи. Дипломна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

Апробація результатів нашого дослідження представлена у Збірнику наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у науковій статті з теми: «Психолого-педагогічні умови формування пізнавальної активності молодших школярів з інтелектуальними порушеннями в інклюзивному закладі» (Мельник Ж.В., Білобровець С.О. Психолого-педагогічні умови формування пізнавальної активності молодших школярів з інтелектуальними порушеннями в інклюзивному закладі / Ж.В. Мельник, С.О. Білобровець // *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* / за ред. Л.П. Мельник, Т.Л. Опалюк. Вип. 36. Серія: соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В, 2022. С. 48 – 55).

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі магістра проведено теоретичне обґрунтування проблеми особливостей формування пізнавальної активності молодших школярів з інтелектуальними порушеннями в інклюзивному закладі.

На сьогодні перед освітою постає завдання виховати не тільки творчу, всебічно розвинену особистість, але й особистість, яка гнучко орієнтується в постійно мінливій дійсності, готову освоювати принципово нові галузі знань та види діяльності. У зв'язку з цим особливе місце займає проблема вивчення і розвитку пізнавальної активності. Виникає потреба щодо володіння інструментарієм, що дозволяє оцінити пізнавальну активність дітей і сприяти її розвитку.

Варто відмітити, що пізнавальна активність розвивається з потреби в нових враженнях, яка притаманна кожній людині від народження. У молодшому шкільному віці на основі цієї потреби, в процесі розвитку орієнтовно-дослідницької діяльності, у дитини формується прагнення дізнатися і відкрити для себе якомога більше нового. Пізнавальна активність, сформована в період молодшого шкільного дитинства, є важливою рушійною силою пізнавального розвитку дитини.

Психологічні особливості пізнавальної активності молодших школярів вивчалися Н. В. Гродською, М. Мамажановим. Педагогічний ракурс проблеми пізнавальної активності учнів початкових класів було висвітлено у працях Ш. А. Амонашвілі, І. Л. Вікторенко, Л. Д. Воронцової, Г. І. Коберник, Т. А. Торчинської, Л. В. Хітяєвої, Л. Я. Чосік.

Пізнавальна активність молодших школярів з інтелектуальними порушеннями – особистісне утворення, стан діяльності, який висловлює інтелектуально-емоційний відгук дитини на процес пізнання: прагнення до отримання знань, розумове напруження, прояв зусиль, пов'язаних з вольовим впливом, в процесі отримання знань, готовність і бажання дитини до процесу

навчання, виконання індивідуальних і спільних завдань, інтерес до діяльності дорослих та інших дітей.

Розвиток пізнавальної активності розумово відсталих учнів є однією із провідних проблем теорії і практики спеціальної педагогіки. Знаходження шляхів та засобів їхнього залучення до активної пізнавальної діяльності пов'язано із соціальними процесами, що відбуваються в суспільстві, і в зв'язку з цим із новим ставленням до пошуку інформації та отримання нових навчальних знань.

Важливими психолого-педагогічними умовами формування пізнавальної активності молодших школярів з інтелектуальними порушеннями в інклюзивному закладі виступають: психолого-педагогічний супровід молодших школярів з інтелектуальними порушеннями; психолого-педагогічна діагностика дітей; підтримка батьків; робота з учнівським колективом; надання фахової підтримки педагогам; консультування; психологічна корекція.

З метою проведення експериментального дослідження вивчення практики формування пізнавальної активності молодших школярів з інтелектуальними порушеннями в інклюзивному закладі нами було обстежено 14 учнів молодшого шкільного віку 1-2 класів (1 клас – 9 учнів, 2 клас – 5 учнів) комунального навчального закладу «Кмитівська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат» Житомирської обласної ради.

Першим етапом нашого емпіричного дослідження було проведення методики «Драбинка мотивів» (А. І. Божович, І. К. Маркова), за допомогою якої нами було визначено типологію мотивів учіння за двома критеріями: пізнавальні мотиви; соціальні мотиви.

Під час нашого дослідження ми з'ясували, які мотиви займають перші 4 місця в ієрархії.

У молодших школярів, що навчаються у першому класі ієрархія мотивів включає здебільшого домінування одного типу мотивів учіння, а саме – соціальних мотивів. Гармонійне поєднання соціальних і пізнавальних

мотивів спостерігається в учнів молодшого шкільного віку другого року навчання в інклюзивному закладі.

Наступним етапом нашого емпіричного дослідження було проведення методики «Закінчи розповідь» (М. В. Матюхіна), яка спрямована на виявлення домінуючого мотиву навчання дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку. Отримані результати свідчать, що почуття обов'язку переважає у 2 учнів, прагнення до отримання гарних оцінок – 3 учнів; потреба в розумовій діяльності – 3 учнів; соціальна значимість навчання – 4 учнів; мотив примусу – 2 учнів.

Таким чином, виявлення схильності до мотиву потреби у розумовій діяльності може слугувати ознакою наявності пізнавального інтересу у молодшого школяра з порушеннями інтелекту.

За результатами проведеної анкети для вчителя «Пізнавальна активність» (В. С. Юркевич) нами було визначено рівні сформованості пізнавальної активності молодших школярів з порушеннями інтелекту, серед яких 70% опитуваних респондентів вказує на домінування низького рівня пізнавальної активності у дітей, та свідчить про недостатньо розвинені у них пізнавальні процеси. Відсутнє довірливе спілкування з дорослими.

У 20% опитуваних респондентів переважає – середній рівень пізнавальної активності у дітей, що свідчить про недостатньо сформований пізнавальний інтерес та ініціативу. У молодших школярів з порушеннями інтелекту недостатньо розвинені операції мислення. Не сформоване вміння сприймати й розв'язувати завдання.

І лише у 10% опитуваних респондентів характерний сформований високий рівень пізнавальної активності.

Відповідно до Типової освітньої програми для 1-2 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для осіб із порушеннями інтелектуального розвитку (за Чеботарьовою О. В.) вчителі початкової школи КНЗ «Кмитівська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат» для формування пізнавальної активності молодших школярів з порушеннями

інтелектуального розвитку використовують таку методику формування пізнавальної активності учнів на уроці, як: мотивація навчальної активності шляхом використання методів «Міркуй сам», «Оригінальна задача», «На мій погляд», «Казковий список», «Складаємо казку», «Вчимось виправляти», «Цікава книга», «Письмове завдання».

Результати проведеного дослідження дипломної роботи магістра дозволили нам сформулювати методичні рекомендації батькам та вчителям з щодо розвитку пізнавальної активності молодших школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондар В. І. Спеціальна освіта в Україні: погляди в майбутнє. Київ, 2004. С. 29 – 114.
2. Берегова М. І., Савінова Н. В., Борулько Д. М. Інклюзивне навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку : навч.-метод. посіб. Миколаїв : видавець Торубара В.В., 2019. 166 с.
3. Гаврилов О. В. Особливі діти в закладі та соціальному середовищі : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. 308 с.
4. Гладуш В. А. Тенденції розвитку теорії і практики післядипломної освіти дефектологів в Україні (1950–1990 рр.) / В. А. Гладуш // *Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. Вип. 19. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2012. Ч. 1. С. 59 – 69.
5. Гончаренко Г. М. Інтерес до навчання як складова розвитку пізнавальної активності розумово відсталих учнів на уроках фізики / Г. М. Гончаренко // *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2014. Вип. 28. С. 55 – 57.
6. Данілавичюте Е. А., Литовченко С. В. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі: навч.-метод. посіб. Київ : Видавнича група «А.С.К.», 2012. 360 с.
7. Державний стандарт початкової освіти з урахуванням Типових освітніх програм : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 р. № 87. URL : <http://surl.li/cyweq> (дата звернення: 12.10.2022).
8. Демченко І. І. Підготовка вчителя до роботи в інклюзивній початковій школі : монографія. Умань : Жовтий О. О., 2015. 500 с.
9. Дефектологічний словник: навч. посіб. / за ред. В. І. Бондаря, В. М. Синьова. Київ : МП Леся, 2011. 528 с.

10. Діти з особливими потребами в освітньому просторі України : бібліогр. покажч. / уклад.: Ю. Щеглова, М. Маслова, Г. Мацієвська. Запоріжжя : ФОП Мокшанов В. В., 2017. 256 с.
11. Дутковська Р. В. Корекційно-педагогічний супровід індивідуального навчання молодших школярів з порушеннями пізнавальної діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03. Київ. 2021. 22 с.
12. Єременко І. Г. Досвід вивчення моральних уявлень в учнів допоміжної школи. Наукові записки НДПП УРСР. Київ : Рад. школа, 1961. Т. XXIII. С. 95 – 124.
13. Єфімова С. М. Як зробити школу інклюзивною? Досвід проектної діяльності : метод. посіб. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2012. 152 с.
14. Індекс інклюзії: загальноосвітній навчальний заклад: навч.-метод. посіб. / кол. упоряд.: Патрикєєва О. О. та ін. / під заг. ред. В. І. Шинкаренко. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2013. 96 с.
15. Інклюзивна освіта : теорія та практика : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. С. П. Миронової. Кам'янець-Подільський : КПНУ ім. І. Огієнка, 2010. 238 с.
16. Інклюзивна освіта від А до Я: poradnik для педагогів і батьків / укл. Н. В. Заєркова, А. О. Трейтяк. Київ, 2016. 68 с.
17. Інклюзивний простір. Порадник для педагогів та батьків : навч.-метод. посіб. / уклад. Логвін Т. В. Чернігів : Десна Поліграф, 2018. 188 с.
18. Колупаєва А. А., Савчук Л. О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання : наук.-метод. посіб. Київ : Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. 274 с.
19. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі : навчально-методичний посібник. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 304 с.
20. Колупаєва А. А., Луценко І. В. Нормативний бюлетень: Аналіз міжнародного законодавства з питань інклюзивної освіти /

- А. А. Колупасва, І. В. Луценко // *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2016. Вип. 11. С. 242 – 260.
21. Конвенція про права дитини [Електронний ресурс] : Конвенцію ратифіковано Постановою ВР від 27.02.91 № 789-XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 09.10.2022).
 22. Конституція України [Електронний ресурс] : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 09.10.2022).
 23. Кошіль Т. П. Термінологічний аналіз дефініції «пізнавальна активність» / Т. П. Кошіль // *Перспективні питання психології та педагогіки* : зб. наук. праць. Слов'янськ : ДВНЗ, 2021. С. 63 – 67.
 24. Кошіль Т. П. Теоретико-методологічні аспекти формування пізнавальної активності молодших школярів. *Психологічний і педагогічний дискурс: наукові записки вчених* : збірник матеріалів конференції. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. С. 266 – 269.
 25. Кравець Н. Учитель-організатор і керівник розвитково-корекційного навчання учнів допоміжної школи / Н. Кравець // *Дефектологія*. 2001. № 3. С. 21.
 26. Лавріненко Л. І. Школа для кожного (окремі аспекти інклюзивної освіти) : навчально-методичний посібник для керівників закладів освіти, учителів та вихователів ЗДО, ГПД, шкіл-інтернатів, методистів. Чернігів : Чернігівський національний технологічний університет (ЧНТУ), 2017. 168 с.
 27. Ленів З. П. Формування професійної готовності фахівців до роботи в інклюзивному освітньому просторі початкової школи. *Обрії : науково-педагогічний журнал*, 2018. Вип. 2 (47). С. 57 – 61.
 28. Мельник Ж.В., Білобровець С.О. Психолого-педагогічні умови формування пізнавальної активності молодших школярів з

- інтелектуальними порушеннями в інклюзивному закладі / Ж.В. Мельник, С.О. Білобровець // *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* / за ред. Л.П. Мельник, Т.Л. Опалюк. Вип. 36. Серія: соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В, 2022. С. 48 – 55.
29. Миронова С. П. Педагогіка інклюзивної освіти : навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. 164 с.
30. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Кондор, 2007. 656 с.
31. Нагорна О. Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами : навч.-метод. посіб. Рівне : НУВГП 2012. 99 с.
32. Нова українська школа : poradnik dla vchytel'ya / za zag. red. N. M. Bibik. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
33. Організація інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами в умовах нової української школи: навч.-метод. посіб. / укл. Л. І. Чопик. Вінниця : КВНЗ «ВАНУ», 2019. 39 с.
34. Основи інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. / МОН молодь спорту України, НАПН України, Ін-т спец. Педагогіки / під заг. ред. А. А. Колупаєвої. Київ : вид. «А.С.К», 2012. 308 с.
35. Основи корекційної педагогіки : навч.-метод. посіб. / С. П. Миронова, О. В. Гаврилов, М. П. Матвєєва. Кам'янець-Подільський : КПНУ ім. І. Огієнка, 2010. 264 с.
36. Підтримай себе – підтримай дитину : путівник для батьків дітей з особливими потребами / Методичні матеріали / Авторський колектив проекту «Інклюзивна освіта: крок за кроком». Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. 34 с.
37. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта : навч. посіб. Київ : Агентство «Україна», 2019. 300 с.

38. Права людини: знати, щоб захищати. Що треба знати про захист прав дітей з інвалідністю : метод. посіб. / ред. Н. З. Софій. Київ : Пляда, 2015. 52 с.
39. Працюємо разом: дитина з особливими потребами в школі. Довідник для батьків. Досвід Канади : посібник. Київ : Паливода А. В., 2012. 50 с.
40. Про затвердження Положення про спеціальну школу та Положення про навчально-реабілітаційний центр: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. № 221 та 03.11.2021 р. № 1132 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 13.10.2022).
41. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page> (дата звернення: 13.10.2022).
42. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 р. № 463-IX. URL : https://urst.com.ua/act/pro_povnu_zagalnu_serednyu_osvitu (дата звернення: 13.10.2022).
43. Про дошкільну освіту : Закон України від 11.07.2001 р. № 2628-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text> (дата звернення: 13.10.2022).
44. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 13.10.2022).
45. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти (зі змінами) : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 р. № 87. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 13.10.2022).
46. Про затвердження положення Про Міністерство освіти і науки України : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.10.2014 р. № 630 (зі

- змінами). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 13.10.2022).
47. Про затвердження типових освітніх програм для 1-2 та 3-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для осіб із порушеннями інтелектуального розвитку : Наказ Міністерства освіти і науки України від 19.09.2022 р. № 836. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditej-u-specialnih-zakladah-osviti/osvita-ditej-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-planu> (дата звернення: 13.10.2022).
48. Про утворення робочих груп з оновлення змісту навчальних програм : Наказ Міністерства освіти і науки України від 03.06.2022 р. № 52. URL : https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86581/ (дата звернення: 13.10.2022).
49. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 р. № 988-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text> (дата звернення: 09.10.2022).
50. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 13.04.2022 р. № 2961-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15> (дата звернення: 09.10.2022).
51. Психолого-педагогічний супровід навчання дітей з інтелектуальними порушеннями : навч.-метод. посіб. / авт. : О. В. Чеботарьова, Г. О. Блеч, І. В. Гладченко, С. В. Трикоз, І.В. Сухіна, Н. А. Ярмола : за наук. ред. О.В. Чеботарьової. Київ : ІСПП імені Миколи Ярмченка НАПН України, 2018. 123 с.
52. Психологічний супровід інклюзивної освіти: методичні рекомендації / автор. кол. за заг. ред. А. Г. Обухівська. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 92 с.
53. Психологія розвитку. Словник : ред.-упоряд. Л.А. Карпенко; під заг. ред. А.В. Петровського, під. ред. А.Л. Венгера // Психологічний

- лексикон. Енциклопедичний словник: У 6 т. М .: Наукова думка, 2006. 176 с.
54. Розвиток усного і писемного мовлення молодших школярів : навч. посіб. для вчителів-логопедів / А. Я. Малярчук. Київ : Літера ЛТД, 2008. 336 с.
55. Рубинштейн С. Основы общей психологии. СПб : Издательство «Питер», 2000, 720 с.
56. Сак Т. В. Індивідуальне оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі : навч. курс і наук.-метод. посіб. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди». 2011. 168 с.
57. Сварник М. Інклюзивна освіта в Україні: попередній аналіз ситуації / Інклюзивна освіта. Збірник матеріалів проекту. Київ : 2013. URL: <http://www.ussf.kiev.ua/ieeditions/31/>(дата звернення: 23.05.2019).
58. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : підручник. Ч. I : Загальні основи корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки). Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. 238 с.
59. Соціологічний енциклопедичний словник / Редактор-координатор Г. В. Осипов. Москва : Изд-во НОРМА, 2000. 488 с.
60. Спеціальна психологія : навч. посіб. / С. П. Миронова, М. П. Матвєєва. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-т, інформ.-видав. відділ, 1999. Ч. I. 158 с.
61. Спеціальна психологія : навч. посіб. / С.П. Миронова, М.П. Матвєєва. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-т, інформ.-видав. відділ, 2001. Ч. II. 140 с.
62. Титаренко Т. Дитина з особливими потребами та її життєвий світ: напрямки психологічного консультування // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство : науково-методичний збірник / ред. кол. Н. Софій, І. Єрмаков та ін. Київ : Контекст, 2000. 336 с.

63. Уманець Г. М., Кобзар О. В., Кулеш В. О. Інклюзивна освіта: Особливій дитині – особлива увага. Донецьк : Витоки, 2010. 135 с.
64. Філософський енциклопедичний словник / упоряд. Е. Ф. Губський та ін. Москва : ИНФРА-М, 2007. 576 с.
65. Хайдарова О.С. Формування уявлень про навколишній світ у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / Інститут спеціальної педагогіки НАПН України. Київ, 2018. 285 с.
66. Хайдарова О.С. Проблема формування пізнавальної діяльності молодших школярів з помірною розумовою відсталістю. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. Науково-методичний збірник: Вип. 9, 2015. С. 150 – 157.
67. Четверікова Н. В. Актуальність проблеми збереження емоційної стійкості педагогів в умовах інклюзивної освіти: сучасний вимір // Науковий вісник Херсонського державного університету. Психологічні науки. 2017. Т. 1. Вип. 3. С. 107 – 113.
68. Шевців З. М. Основи інклюзивної педагогіки : підручник. Київ : «Центр учбової літератури», 2016. 248 с.
69. Шеффер А. П., Романчак Ж. І. Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання (методичні рекомендації для вчителів загальноосвітніх та спеціальних навчальних закладів). *Наша школа*. 2012. № 4. С. 54 – 55.
70. Школа для кожного : посіб. / упоряд. : Л. Ю. Байда. Київ, 2015. 60 с.